

СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ ДОЛЯ

Яковлева Я.В.

студентка 4 курсу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

У статті розглядаються семантичні ознаки номінативного поля концепту доля. Наголошується на різноманітних дослідженнях провідних вчених-дослідників у напрямку розкриття концепту, визначається поняттєвий складник лексеми доля в сучасній українській мові.

Ключові слова: лексема, концепт, семантичні ознаки, номінативне поле.

Keywords: token, concept, semantic signs, nominative field.

Концепт *доля* – універсальний концепт. Він є одним з тих концептів, що формують концептуальну картину світу і постають упорядкованою сукупністю загальнолюдських і культурно-специфічних смислів, які відображають *долю* як певну понятійну, соціальну й культурну реалію. Розглядати особливості концептів можна за допомогою використання електронних засобів навчального призначення, які можна впроваджувати у вищій школі [7].

Щоб визначити поняттєвий складник лексеми *доля* в сучасній

українській мові, звернемося до кількох словників. За даними «Етимологічного словника» за ред. О.С. Мельничука, лексема *доля* означає: **ДОЛЯ**, «частина, талан», *долька* «(анат.) мигдалик, [ділянка поля]», *дольник* «вид тонічного вірша» [2, с. 107].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» за ред. В. Т. Бусела подано таке визначення лексеми *доля*:

ДОЛЯ 1, і, жін.

1. Хід подій, збіг обставин, напрям життєвого шляху, що ніби не

залежать від бажання, волі людини. *Моя солдатська доля почалася далеко-далеко від рідних країв* (Павло Загребельний, Європа Захід, 1961); Прокіп Савич одним з перших порушив звичай свого містечка і пішов шукати долі не на морі, а в степах, на суходолі (Любомир Дмитерко, Наречена, 1959). ♦ **Випадати (випасти) на долю; Зв'язувати (зв'язати) свою долю.**

2. Стан, у якому перебуває або перебуватиме що-небудь; майбутнє чогось. *Згадає я собі, що Ви обіцяли Написати до мене про долю комедії Єремієва «Шляхта»* (Михайло Коцюбинський, III, 1956).

ДОЛЯ 2, і, жін.

1. рідко. Частина чого-небудь. *Маленька зірочка горіла в небі, пливла над селом, на якусь долю секунди притухаючи, щоб потім спалахнути з новою силою* (Василь Кучер, Трудна любов, 1960); *Праці в школі хоч небагато було на мою долю, — була вона не цікава, а тяжка* (Степан Васильченко, IV, 1960).

2. Частина розміру музичного такту. **Сильна доля** – частина розміру музичного такту, на яку припадає наголос. *Такт — це відрізок музичного твору, що починається з*

сильної долі (Колесса, Основи техніки диригування. 1960).

3. У старій російській системі мір – одиниця маси (ваги), що дорівнює 44,435 мг. [1, с. 360].

Наші уявлення про *долю* та його концептосферу в українській мові доповнюються інформацією «Словника синонімів української мови» за редакцією А. А. Бурячка: **ДОЛЯ: талан, фортуна, щастя, кн. фатум, планида** [4, с. 99]. Слід наголосити на тому, що компетентність студента-філолога формується навіть тоді, коли він намагається розтлумачити певні поняття, словосполучення, надавши словам семантичного значення [6, с. 75].

У «Словнику епітетів української мови» С. П. Бирик подано такі художні визначення лексеми *краса*:

«ДОЛЯ. Стихійний, не залежний від волі людини хід подій; талан. Про неспокійну, непотійну, неминучу долю.

Бурхлива, всесильна, героїчна, єдина, загадкова, заплутана, легковажна, мінлива, невідома, незапобіглива, незвичайна, неминуча, неосяжна, непевна, сліпа, суджена, схована, таємнича, фатальна, химерна.

Може, вона і є та сама, його [Тараса] єдина, суджена, його щаслива

нешасна доля (В. Шевчук). Прощались поспіхом, тамуючи тугу, відходили швидко, ніби навздогін за своєю незвичайною долею (О. Довженко). О, збережи мені мою сорочку, / непевна доле... (Ірина Калинець). Задумалися, бо обидва любили князя, бажали йому добра. Йому й своїй землі. Бо знали, що для князя і землі нероздільна доля (Б. Лепкий).

Про щасливу, велику долю.

Багата, благодатна, блискуча, велика, висока, горда, грошова, дивна, дивовижна, добра, доброзичлива, довгождана, прекрасна, прихильна, світла, свята, славна, тихенька, хороша, чудова, щаслива, яскрава.

А найкраще тому, кому доля багата не захоче нічого дати – ані глуму, ні сорому – нічогісінько (В. Симоненко). І всім Троянцям добру долю, мов по зіздам, все віщував (І. Котляревський). А тим часом цілує мати [мати] тебе та бажає красної долі (М. Коцюбинський).

Про нещасливу, тяжку долю.

Безглузда, безжалісна, безрадісна, гірка, глузлива, гнітюча, драматична, жаліслива, жахлива, жорстока, заздрісна, згубна, зла, зловіс-

на, знівечена, клята, лиха, незавидна, немилосердна, неслухняна, несправедлива, нещаслива, нещасна, образлива, підступна, понура, сирітська, скалічена, собача (розм.), страхітлива, страшна, сувора, сумна, трагікомічна, трагічна, тривожна, тяжка, убога, хижа, щербата та ін.»

Сьогодні існує безліч образів сучасності, які можна розглядати з різної точки зору [8, с. 28]. Відповідно і концепт доля трактується сьогодні багатозначно. В українській народній творчості концепту доля теж приділялося багато уваги. Наш народ склав прислів'я, приказки, які уособлюють мудрість багатьох поколінь: У народній творчості є дуже багато прислів'їв та приказок, що означають певне розуміння того чи іншого асоціативного поняття:

Від долі не втечеш.

Дитинка спить, а доля її росте.

Доля – не собака: палицею не відіб'єшся.

Погладила доля мене, тільки проти шерсті [5, с. 202].

Отже, аналіз словникових статей дав змогу встановити семантичну структуру лексеми доля, що має основне лексичне значення

«хід подій, збіг обставин, напрям життєвого шляху, що ніби не залежать від бажання, волі людини». Концепт *доля* – один з найяскравіших концептів українського культурного ареалу, що віддзеркалює ментальність українського народу. Внутрішня форма цієї лексичної одиниці розкриває уявлення українців про існування вищої сили, яка наділяє кожну людину щасливим (*щаслива доля*) або нещасливим життям (*лиха доля, гірка доля, щербата доля*). Саме вона за принципом випадковості визначає головний вектор життєвого шляху людини, не зважаючи на його власні прагнення і бажання: *випадати, перепадати, діставатися на долю; доля занесла, привела, судила; доля обділила, підставила ногу, обернулася іншим боком, увірвала нитку; зв'язувати, випробувати, попитати долю; доля спокушає* тощо.

Про переважно позитивну категоризацію концепту *доля* українською колективною свідомістю свідчать словотвірні деривати з похідною основою *дол-* (*долати, по-долати*), а також фразеологічні єдності, у яких *доля* виступає персоніфікованою сутністю, утворюючи антропоморфні метафори: *доля*

зглянеться, доля маслом губи мачить, доля послужить, доля усміхнеться тощо. Концепт *доля* визначає специфіку вітчизняної афористичної площини. Саме вона постає ціннісно-смісловим феноменом духовної культури, що формує концептосферу мови.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і головний ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Редкол. О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1982-1989. – Т. 1 – 3.
3. Словник епітетів української мови / С.П. Бирик, С.Я. Єрмоленко, Л.О. Пустовіт; за ред. Л.О. Пустовіт. – К. : Довіра, 1998. – 431 с.
4. Словник синонімів української мови: у 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. – К. : Наук. думка, 1999-2000. – Т. 1. : А-Н. – 1999. – 1040 с.; Т. 2 : О-Я. – 2000. – 960 с.
5. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток [упоряд. М.М. Пазяк]. – К. : Наук. Думка, 2001. – 392 с.
6. Шарова Т. Формування комунікативно-діалогічної компетентності студентів-філологів / Т. Шарова, С. Шаров, О. Бородихіна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – Вип. 29. – Т.1. – 2017. – С. 74-76.

7. Шарова Т.М. Використання електронного засобу навчального призначення під час викладання історії української літератури / Т.М. Шарова, С.В. Шаров // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Випуск 39. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. – С. 290 – 296.
8. Шарова Т.М. Образи сучасності та відображення дійсності у творах Ю. Андруховича / Т.М. Шарова, В.В. Таран // Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej “Filologia, socjologia i kulturoznawstwo Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju współczesnej nauki” (30.03.2017 - 31.03.2017) – Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2017. – С. 28 – 30.